

MAGYAR PHILOSOPHIAI SZEMLE.

TÖBBEK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTIK

BARÁTH FERENCZ ÉS BÖHM KÁROLY.

II. EVFOLYAM.

5. FÜZET.

1883. SZEPT.

Mégismeritek az igazságot, és az igazság
szabadokká térszen titeket.

János VIII. 32.

TARTALOM:

1. A metaphysikai aesthetika alapkérdései. — I. A szép, mint egyetemes érzéktevékenység. — Második közlemény. — *Dr. Simon J. S.*
2. A jellem eszméje. — Harmadik közlemény. — *Dr. Nemes Imre.*
3. Haladásunk és az emberi boldogság. — *Szlanka Elek.*
4. Értesítő: 1. *Ed. Jankovszky.* Phaenomenologie und Metaphysik der abnormen Sinnesbilder. Ism. *Dr. Lechner Károly.* — 2. *Dr. Babics Kálmán.* Logika vagy Gondolkodástan. Ism. *Böhm Károly.* — 3. *Philos. Vorträge* herausg. von der philos. Gesellsch. in Berlin. — Ism. *Dr. Lechner László.* — 4. *Dr. Paul Carus.* Metaphysik in Wissenssch., Ethik und Religion. &
5. A philosophiai folyóiratokból.
6. Újabb philosophiai művek.
7. Figyelmeztetésül.

BUDAPEST.

AIGNER LAJOS.

1883.

A »Magyar Philosophiai Szemle« megjelenik kéthavi füzetekben, tehát évenként összesen hat füzetben, mintegy 30—35 ivnyi tartalommal.

A »Magyar Philosophiai Szemle« ezen évfolyamát a Magyar Tudományos Akadémia támogatja ugyan, de a lap szellemi irányáért és tartalmáért csakis a szerkesztőség felelős.

Előfizetési ár: egész évre **5 forint**. Egyetemek, theologiai intézetek s egyéb felső iskolák hallgatói, ha ellenőrizve történik az előfizetés, személyök részére évenként **3 forinttal** fizethetnek elő.

A lap szellemi részét, s általában a szerkesztéséé. illető tudósítások a szerkesztőséghez (*Deák-tér 4. sz., evang. főgymnasium*), az anyagi részt s kiadást illetőleg pedig **Aigner Lajo**shoz (*Városház-tér*) küldendők.

Felelős szerkesztő: **Böhm Károly**.

Társszerkesztő: **Baráth F.**

A METAPHYSIKAI AESTHETIKA ALAPKÉRDÉSEI.

I.

A szép mint egyetemes érzék-tevékenység.

— Második közlemény. —

Eljutottunk tehát addig a pontig, melyen a szépnek, mint egyetemes érzék-tevékenységnek mibenlétét közelebbről a képzeleti érzet-tevékenységben határoztuk meg. Láttuk rövid vázlatban, mint fejlődött évezredekben keresztül a képzeleti tevékenység a plasmának rendkívüli érzéktevékenységénél és bonyolultságánál fogva s mint fejlődött benne egyuttal a képzeleti érzet-tevékenység, a szép is. Legközelebbi feladatunk mostmár az, hogy e képzeleti érzet-tevékenység beljelenségét momentumaiban megvilágítsuk és bebizonyítsuk. Erre nézve azonban mindenekelőtt meg kell élesen vizsgálnunk a szépet az ő beltapasztalati jelenségében.

Az abstract világnézet, mely a lét és jelenség éles elkülönítésével e képzeleti tevékenységet s vele együtt a képzeleti érzet-tevékenységet is pusztá, illusórius jelenségnek vette, a szépet természetesen nem ott kereste, a hol ez valóban található t. i. az érzet-tevékenységben. Ez szerinte a szépnek egyszerű, pusztá subjectiv járuléka volt; s viszont a szép maga majd »az eszme, mely teljesen jelen van a jelenségben; a jelenség, mely egészen az eszme által van alkotva és megvilágítva«; majd »az, a mi tisztán alakja által tetszik«; nemkülönben »a reálisnak és ideálisnak egybefoglalása, mely bennünket érzéki-
leg és szellemileg felizgat és kielégít«; vagy »a dolgok lényege«, vagy »a szellemi igaznak és erkölcsi jónak egysége« stb. Hogy azonban ilyenféle a b s t r a c t meghatározások mily világot vet-

nek úgy a szépnek c o n c r é t mibenlétére, mint a művészeti alkotások ténybeli összefüggéseire, azt megmutatja az aesthetika eddigi története, mely szerint tudományunk üres gondolatok halmaza volt inkább, mint a művészeteknek c o n c r é t e g y s é g e s a e s t h e t i k a i a l a p b ó l kiinduló »t ö r v é n y k ö n y v e.«

Annyi tény, hogy a szépnek beltapasztalati jelenségében — minden zavaró sajátóságoktól eltekintve — mindezen sajátóságok megtalálhatók. A képzeleti érzet-tevékenységgel ugyanis már kimondottuk a képzeleti tevékenység egyetemes összetételét. Másrésztől viszont már feltételeztük valamely egyedi érzéki tény-szemlélet szükséges voltát, mely egyetemesen gazdag vonatkozásaival felébressze az egyetemes képzeleti érzet-tevékenységet. Csupán e z e k n e k együttes beljelenségében lehet megvilágítanunk a szép t e l j e s mibenlétét.

Csakis itt magyarázható meg az a tünemény mármost, hogy az abstract világnézet, mely a szépet magát pusztá, subjectiv, nemlétező jelenségnek nézve a szép m ö g ö t t kereste, szükségképpen a szépet felébresztő egyedi, érzéki tény-szemlélethez fordult. Szerinte a szép az egyedi, érzéki tény-szemléletben magában (Hogarth kigyóvonala), vagy bizonyos ismereti sajátosságai-ban vala keresendő. Ezért azután még azok is (Bouterweck, Fries, Kant stb.) a kik magából az érzetből indultak ki, abstract alaki meghatározásoknál állapodtak meg a helyett, hogy az érzet sajátosságait s bennük a szép momentumait beltapasztalati jelenségeiből iparkodtak volna összeszerkeszteni.

S e képzeleti érzet-tevékenységnek, mint szépnek, a képzeleti tevékenység e g y e d i momentumát kell alkotnia. Már pedig a képzeleti tevékenység létét azon egyetemes és bonyolult összetétel alkotja, melyben a plasma végtelen számú szemléleti mozzanatainak szabad összekapcsolását hajtja végre. Ezen összekapcsolásban mindenesetre számtalan képzettel, vagy képzet-sorozattal van dolgunk, még pedig oly formán, hogy ők, mint teljesen egyenlő jogosultsággal érvényesülő szemléleti mozzanatok az egymás közötti, csekélyebb intenzitású kapcsolatokat elmosásák, a mi által az összjelenség mozzanatainak e g y e d i s é g é t, é r z é k i s é g é t, t é r b e l i f e s z í t ő t e r j e s z k e d é s é t eltüntetik. Csakis ott lehet ugyanis a középponti szemléletben

feltűnő egyes mozzanatok egyedi voltának kiemelkedéséről szó, a hol a mozzanatok egymást érintő határai élesen előtűnnek, a hol tehát közöttük valami térbeliség (kapcsolat) elképzelhető. Ezzel szemben azonban a képzeleti érzet-tevékenységben a középponti szemlélet mozzanatainak é p e r z é k i, e g y e d i jelenségüket kell érvényesíteniök. Az a kérdés merül fel itt mármost, mint létesül a plasma belidegéletében ama sajátos egyetemes tevékenység, melynél fogva a középponti szemlélet-összetételben az egyes mozzanatok é p e g y e d i, é r z é k i, t e r j e s z k e d ő voltakatemelik ki a szép beljelenségénél? Annyi kétségtelen ugyanis, hogy ha a szépben feltűnő egyedi tény-szemlélet roppantul gazdag kapcsolatainál fogva egyetemes tevékenységet ébreszt, e tevékenységnek é p e g y e t e m e s s é g é n é l fogva csakis egyenjogu és végtelen számú szemléleti mozzanatokot kell magában egyesítenie. Csakis így válhatik a képzeleti érzet-tevékenység a képzeleti tevékenység egyetemes momentumává.

E kérdésre nézve mindenekelőtt a közvetett külszemlélet egyedi, érzéki, térbeli jelenségét kell megvizsgálnunk. Látnunk kell közelebbről, mint létesül a plasma belidegéletének tevékenységében az az eset, midőn benne a közvetett külszemlélet egyedi, érzéki, feszítő terjeszkedésében tűnik fel. Ez esetben el nem vitathatni, hogy az egyes külérzéki tény-mozzanatok feszítésükkel erősebb, élénkebb plasma-tevékenységet ébresztenek. Mindazon képzet-csoportozatnak ugyanis, mely a külszemléleti jelenség egységében befoglaltatik, szükségkép intenzívebb ideg-csoportozati feszítést is kell a plasma belidegéletében eszközölnie, mint a minő a képzeleti tevékenység mozzanataiban nyilvánul. Mert csakis így lehetséges azután, hogy a külszemlélet középponti jelenségében kiemelkedik a középponti szemlélet háttérbeli mozzanatainak csoportjából. Ezáltal azonban a más tényekre feszítő határait is szükségkép ki kellett emelnie s korántsem elmosnia, a mi nem volna más, mint a benne, mint összetényben, egymásra feszítő mozzanatok összefolyasztása, a magában és másra való feszítésnek csak m a g á b a n való feszítéssé vált átváltoztatása, mert a m á s r a való feszítés csakis úgy képzelhető el, ha e m á s t külön térbelinek, vagy közbelinek, azaz k ö z v e t e t t n e k képzeljük. Koránt sem mossa el tehát az egyes külérzéki tény a m á s s a l való kapcsolatát, hiszen így csak m a g á n v a-

Iónak tüntetné fel önmagát, a mit azonban az objectiv világban el nem képzelhetünk, hanem annál élesebben kiemeli. Mint létesülhet mégis a plasma belidegfeszítésében csakis ezen külérzéki tény-szemlélet? Mint fejthető meg a plasmának az a sajátossága, hogy egy egyedi, külérzéki tény-szemléletet, mely a másra vonatkozó kapcsolatait élesen előtünteti, önmagában képes szemlélni?

Képzeljük el a plasma belidegéletét a maga millió és millió számu idegsejtjével s az ezen idegsejtekbe mindenünnen bevezető számtalan idegrostjával. Ezáltal a plasmát természetesen minden oldalról kapcsolatos, végtelen összeköttetésnek gondoltuk. A physiologia tanítja, hogy a végtelen számu idegsejtek *a*) a magasabb centrumokban meghatározott helyet foglalnak el s *b*) végtelenül különböző alakuak és nagyságuk. Ezáltal azonban már minden egyes idegsejtet térbelileg meg nem változóan azaz állandó feszítéssel bírónak állítottunk s valamennyiüket viszont egymástól különböző feszítés-minőséggel ruháztuk fel. A képzetek azonban belfeszítések s a különböző képzetek különböző minőségű belfeszítések. Hogy pedig e különböző belfeszítések, mint ilyenek, állandóan is létezessenek, szükségképpen csakis az egymástól különböző minőségű, de térbelileg (terjeszkedésbelileg) állandó feszítéssel bíró idegsejtekbe helyezhetők. Ez idegsejtek azonban önmagukban is számtalan különböző idegrostot, vagy idegszálat egyesítenek, sőt egymás között is végtelen számu, mindenoldalú idegszál-kapcsolatot létesítenek. E kapcsolatok már csak mint egyszerű vezetők szolgálnak. Így váltak a különböző idegsejtek, vagy idegcentrumok a különböző képzet-sorozatokat hordozóivá, melyekben ismét az egyes képzet-mozzanatok kapcsolatát és felébresztését a bennük kialakult számtalan idegszál-kapcsolatok létesítik.

Most már megfelelhetünk az előbbi kérdésre. Feltűnik a külérzéki tényt szemlélet. Feszítés-sorozatával a plasmának térbelileg különféleképp terjeszkedhető, tehát változható idegszálaiban megfelelő feszítés-sorozatokat is ébreszt, melyek bár minden oldalú működésben indulnak meg, csakis a megfelelő rezgésű idegcentrumban, vagy centrumokban érvényesíthetik magukat. S mivel csakis ő a középponti szemléletnek legintensívebben érvényesülő mozzanat-csoportozata, a plasmában az ő egyedi térbeliségének

határait szükségkép a legélesebben is elő kell tüntetnie. Ezen ily élesen előtűnő határ mostmár egyszersmind kapcsolat is. A külérzéki tény-szemléletnek megfelelő idegcentrumából, vagy idegcentrumaiból ugyanis mindenféle, ugyanilyen feszítésű idegszáltevékenységek indulnak ugyan ki a többi velök kapcsolatos idegcentrumokhoz, mivel azonban ezek a feltűnő külérzéki tény feszítésétől különböző, de egyszersmind állandóan megmaradó feszítés-csoportozatok, a rájuk ható idegszálak feszítése által meg nem változhatnak s így e feszítést, mint tőlük különbözőt elszigetelik, elválasztják. S ezáltal az élesen előtűnő kapcsolatok mind megannyi élesen előtűnő határoknak tűnnek fel, a melyeken túl érvényesülhetnek ugyan a kapcsolatos tények, de mindenesetre háttérben, csekélyebb intenzitással. Csakis így tűnik fel a külérzéki, a saját véghatárait, térbeliségét élesen előtűntető tény-szemlélet közvetlen térbeliségben, azaz önmagában, más tényekkel nem kapcsolatos, nem közvetett térbeliségben. Ez azonban a plasma belideg-életének sajátos jelensége. Éppen nem a kapcsolatok elmosódása tünteti fel tehát élesen az egyediséget, érzékiséget s így a feszítő terjeszkedést, a térbeliséget, hanem ellenkezőleg a kapcsolat éles előtűnése, mely a plasmának most vázoltuk sajátságánál fogva élesen előtűnő határrá változik át, mely az egyedit, mint ilyent annál inkább kiemeli. S csakis most érthetjük meg igazán, mért nem szemlélhetünk egyetlenegy külérzéki tényt sem a nélkül, hogy egyszersmind a vele kapcsolatos másik tényt is ne szemlélnők, bárha már elmosódottan, hogy tehát csakugyan sehol sem tapasztaljuk a végső határok előtűnését. Az egyedi, érzéki ténynek magában és másra való feszítése ugyanis, mely a másnak feltételezése által a kapcsolatot kiemeli, soha sem tüntetheti fel az előtűnő kapcsolatot, mint nem kapcsolatot, mint teljes végső határt. Előtűnik tehát a kapcsolat s ép így feltűnteti a más is. A kapcsolatok éles előtűnése e szerint a magában és másra tevékeny tény térbeli terjeszkedésének meghatározása. Ezzel szemben azonban a másik tevékeny ténynek eltűnése s így az egyedi, érzéki terjeszkedésnek csak magánvaló tevékenységében létező feltűnése csakis a szellem, a végtelenül bonyolult plasma sajátos ténye. Csakis így lehet az egyedi tény kiszakítva a másra való vonatkozásából, azaz kapcsolatából, mely a térbeliség maga, s csakis így tűnhetik fel közvetlenül.

Lássuk már most a középponti szemlélet mozzanatainak létesülését a szépben tevékeny idegcentrumban, vagy idegcentrumokban. A szépben, mint a külérzéki tény-szemlélet alkalmával, szintén valamely egyedi, érzéki tény-szemlélettel van dolgunk. S e tény-szemléletnek, legyen akár képzeleti, akár külérzéki *a*) mindenestre élesebben kell előtűnnie, mint a képzeleti tevékenység belszemléleteinek az abstract szemléletekben, tehát egyedi határait élesebben ki kell emelnie (csakis így lehet szó alakok, (határok) szépségéről is), *b*) okvetetlenül oly vonatkozásokat, azaz kapcsolatokat kell magában egyesítenie, nemkülönben oly számmal, a minőket s a mily számmal a külérzéki tény-szemlélet, mint ismereti alak, éppenséggel nem foglal magában. Mert csakis a saját kapcsolatait intensivebben kiemelő egyedi alak érvényesítheti határozottabban a saját egyediségét s viszont csakis a végtelen számu kapcsolattal bíró érzéki tény-szemlélet ébreszthet a plasma belidegfeszítésének háttérében egyetemesen bonyolult tevékenységet. »Mert ha a szép« — a mint Hegel igen szépen mondja — »különös s ezáltal korlátolt tartalmu lehet is, e tartalomnak mégis, mint önmagában végtelen összjelenségnek és mint az ő létében s z a b a d s á g n a k kell feltűnnie, mivel a szép általában a fogalom, mely nem áll szemben objectivításával és sodorja magát vele szemben ezáltal az egyoldalú végesség és a b s t r a c t i o ellentétébe, hanem objectivításával összefolyik s ezen benmaradó egység és befejezés által önmagában végtelen.« Már pedig, ha a szépben feltűnő egyedi tény-szemléletet csak olyannak képzelnők, mely a saját kapcsolatait, itt helyesebben határait élesen elő nem tüntetné, ez által oly tény-szemléletet állítanánk, melyet csakis egyedi terjeszkedésében többé már nem vizsgálhatnánk. Viszont ha e tény-szemlélet nem bírna oly roppantul gazdag kapcsolattal, egyáltalában nem ébreszthetne egyetemes háttérbeli jelenséget.

Vizsgáljuk meg mostmár a szépben tevékeny plasma működését egyelőre csak egy idegcentrumban. Feltűnik a szépben az egyedi tény-szemlélet. Az általa rezgésbe hozott idegszálak útján a neki megfelelő rezgésű idegcentrumban intenzitásra emeli feszítő tevékenységét. Ha e tény-szemlélet mostmár nem foglalna magában roppantul gazdag kapcsolatokat, akkor — mivel az elszigetelt idegszálak keresztvezetéssel nem bírnak — csak egyszérien

a neki megfelelő idegszálak és plasma-terület rezegnének intensívebben az idegsejtben, míg a vele nem azonos rezgésű plasma-rétegek és ideg-szálak megtörnek, elszigetelnek az ő kapcsolatát, vagyis a tény-szemléletet tisztán egyediségében tüntetnek fel. E tény-szemlélet azonban számtalan idegszálból álló kapcsolatot egyesít magában s e kapcsolatokkal viszont számtalan más ugyanazon centrumbeli képzet-csoportozatot. Ezáltal természetesen az egész idegcentrum plasma-területét bevonja az ő saját minőségű rezgésébe. Az összes e centrumban elképzelhetően rezgő rétegek most már ő neki megfelelően rezgéssel kezdenek rezegni. Mivel pedig e rezgésben az egyedi tény-szemlélet e rezgés megindítója és középpontja, mivel kapcsolatait ő érvényesíti legintensívebben az idegcentrumban, a rezgő plasma-rétegek e kapcsolatait el nem moshatják, azaz, az ő érzéki létét, egyediségét, feszítő terjeszkedését meg nem szüntethetik. Hiszen a plasma-rétegek szintén ugyanazon rezgéssel, ugyanazon minőségű feszítéssel bírnak maguk is, a melylyel ő, s így az ő kapcsolatai csak annál inkább kiemelkednek, előtérbe jutnak. Mi képesek vagyunk ugyan az idegcentrum plasma-rétegének egy-egy pontján még tetszés szerinti rezgés-módozatot létesíteni, ez azonban, mint e számos kapcsolattal szemben csekélyebb intenzitású szükségkép elmosódik.

E tevékenységben mármint az egész idegcentrum rezgésben van, még pedig az egyedi tény-szemléletnek megfelelően. Mivel pedig ezen idegcentrum fogalmi jelenséggel vagyis léttel bír, e tevékenység egyszermind fogalmi tevékenység. Nem oly módon azonban, — a mint később látni is fogjuk — mint magában a fogalomban, mint ilyenben: hiszen itt minden feltűnhető egyedi alak az ily módon rezgő tény-szemléletbe mintegy beolvadni látszik, vagyis a szépben feltűnő egyedi tény-szemlélet minden más elképzelhető ugyanily fogalmi alakot önmagában megvalósít. A mint ezt a szép tevékenységében csakugyan tapasztaljuk. Most látunk csak világosan az abstract világnézet »látható tökélyének«, »legtökéletesebb valamijének« leghatározottabb alapjaira.

Ezen az egész idegcentrumnak plasma-rétegét elfoglaló s az egyedi tény-szemléletnek megfelelő tevékenység azonban e centrumban egyszerűen meg nem állapodhatik. Az idegcentrum ugyanis végtelen számu idegszálbeli kapcsolattal van más végtelen számu idegcentrummal kapcsolatban. Megindul tehát belőle

vezető idegszálakon az egyedi tény-szemléletnek megfelelő feszítő terjeszkedés s mivel a más idegcentrumokban a rezgés sajátosságait meg nem változtatja, megtörik, azaz elszigetelődik s így az egyediséget a n n á l erősebben tünteti elő.

Igy vagyunk azonban a szépben a tevékeny t ö b b idegcentrummal is. Képzjük el, hogy a szépben feltűnő egyedi, érzéki tény-szemlélet oly képzet-csoportozatokat egyesít magában, melyek nem egy idegcentrum-sorozat egyedi alakjainak sajátosságait, hanem több idegcentrum sorozatát létesítik önmagukban.

Ezáltal nem állítunk mást, mint több egymással viszonyban levő, tehát az egymás közötti kapcsolatot annál erősebben előtűntető s egyedi feszítésüket a fenti módon érvényesítő mozzanat egybevetített össztűneményét. Mi ugyanis el nem képzelhetjük, hogy az ily módon egybevetített mozzanatok közötti kapcsolatoknak szükségkép el kellene mosódnok az egybevetítésben. Hisz e kapcsolatok ugyanazon minőségű feszítéssel bírnak, a minő az idegcentrumok plasmafeszítése! Ezen össztűnemény minden mozzanata mármost olykép érvényesíti feszítő tevékenységét a saját idegcentrumában, hogy mindegyikök megfelelő minőségű tevékenységre indítja centruma plasma-rétegét. Ezen tevékenységben azonban — jóllehet ő csak az egyedi tényt szemlélet b i z o n y o s s nem minden elképzelhető mozzanatainak felel meg — mégis m i n d e n elképzelhető s u g y a n a z o n fogalmi körbe tartozó alakulat benne van. Hiszen a) nem képzelhetünk el egy rokon alakot sem, mely ne e b b e az idegcentrumba jutna, mivel nem képzelhető el egyáltalában oly alak, mely fogalmán k i v ű l esnék, b) ha azonban ugyanazon idegcentrumban el is képzelünk még egy vagy több más egyedi alakot, ezek, mint nem oly ropant számú kapcsolattal bírók, szükségkép háttérbe szorulnak s így az ő idegcentrum-rétegének rezgését e csekély plasma-pont rezgésével meg nem változtathatják.

Fogalmi, teljes idegcentrumbeli tevékenységgel van tehát a képzeti érzet-tevékenységben is — mint szépben — dolgunk éppen úgy, mint a képzeti tevékenység fogalmi, abstract alakításainál. Ez idegcentrumbeli tevékenység azonban é l e s e n különbözik az abstractióban tevékeny idegcentrum működésétől. A szépben rezgő idegcentrum plasma-rétege ugyanis a z o n e g y minőségű rezgést tüntet fel, vagy ha itt-ott egy-egy k ű l ö n -

böző minőségű pont fel is tűnik, ez nem érvényesülhet annyira, mint az egész plasma-réteg tevékenysége. Az abstractióban azonban az idegcentrum a saját alaprezgésének sorozatában különféle rezgőpontokat tüntet fel, még pedig az alapréteg, vagyis az idegcentrum plasma-rétege területén különféle kombinációkban létesült tevékenységben. Ezáltal természetesen bizonyos fogalmi sorozatban alakulható, számos, egymástól egyedileg különböző s egymással szemben egyformán érvényesülő alakokkal találkozunk. Ez alakok érvényesítik ugyan az idegcentrum plasma-rétegén csoportosuló idegszálakban egymásra vonatkozó kapcsolataikat is, ezek azonban *a)* mivel mindannyian egyformán érvényesülő, az idegcentrumban egyenjogú, negatív feszítések s *b)* az idegcentrum plasma-rétegének térbeliségéhez képest eltűnő térbeliségek, nem érvényesíthetik annyira az egyedi alakok egyediségét, térbeliségét, feszítő terjeszkedését. Az ily középponti szemlélet összjelenségében előtűnő mozzanatok azután, mivel egyediségét egy sem érvényesítheti közülök a maga valóságában, valamennyiök egyedi lététől különböző összjelenségnek tűnnek fel. Előfordulhat ugyan itt az az eset, mint pl. a matematikai szemléletben, hogy egy vagy több ily mozzanat ép azaz az intenzitással tűnik elő a középponti szemléletben, a minővel a szépben feltűnő egyedi tény-szemléletet szemléltük. Ez azonban a fogalmi tevékenységben jelentkező egyenjogú mozzanatoknak egymáshoz való viszonyán, azaz az idegcentrum fogalmi tevékenységében nem változtatott éppen semmit. Itt egy, vagy több alaknak csakis rezgés-intenzitása változott meg, míg a minőség s a többiekkel való egyenjogúság a szemléletben ugyanaz maradt. Az ily középponti szemléletben intensive feltűnő előtér mellett ott van egyszersmind a gyögebb intenzitással feltűnő alakok sorozatának háttéré is. Míg ellenben ezen előtér és háttér a szépben teljesen összeolvad. Az egyedi tény-szemlélet által megfelelő minőségű rezgésre indított idegcentrum ugyanis, nemkülönben az idegcentrum plasma-rétegében már azonos rezgésüknél fogva is annál inkább megerősödő kapcsolatok nem tüntetnek fel mást, mint az egyedi, érzéki tény-szemléletet s ugyanakkor egyszersmind a teljes idegcentrumot, azaz magát a fogalmat. A mint tehát a szép középponti szemléletében az egyedi, érzéki tény-szemlélet feltűnik,

érvényesül ugyan itt is az idegcentrum a maga egész tevékenységében ép úgy, mint a fogalmi abstract alakításban, azonban e tevékenység, éppen mivel az egyedi tény-szemlélettel azonos minőségű rezgést tüntet fel, fogalmi háttérével csakis az egyedi, érzéki tény-szemléletet valósítja meg. Csakis így érvényesülhet a szépben feltűnő egyedi tény-szemlélet »a saját, tárgyias, önálló, ellentét nélküli, végtelen és ideális jelentőségében« s viszont csakis így tűnhetik fel a fogalom, vagyis az idegcentrum tevékenysége egy egyedi, érzéki, saját kapcsolatait élesen előtűntető s éppen ezért egyedi, végtelen feszítő terjeszkedésben.

Világos mostmár, hogy a szép, mint képzeleti érzet-tevékenység a képzeleti tevékenységnek csak egy momentumát alkotja. Az idegcentrum ugyanis, mint fogalmi centrum végtelenül különfélekép rezgő rétegpontjait — hogy úgy mondjam — csak egy egy pillanatra változtathatja át egész réteg-területén ugyanazon, az egyedi tény-szemléletnek megfelelő minőségű rezgéssel feszítőkké. Hiszen az ő léte éppen az, hogy mint fogalmi centrum egy sorozatban feltűnhető és sorozatilag változó rezgésű plasma-pontokat tüntessen fel. Világossá lesz itt azonban egyszermind az is, hogy a képzeleti érzet-tevékenység, mint szép, a képzeleti tevékenységnek közvetlen belszemléleti felfogásában áll. E közvetlenség szerintünk ugyanis nem más, mint szellemiség. S a közvetlen belszemléleti felfogás korántsem egyszerű érzékeink alá eső térbeli vagy időbeli, hanem szellemi plasma-tevékenység. S így érthetjük meg igazán Hegel mély értelmű szavait: »Mivel mármost (az eszme) ezen külső létében közvetlenül (azaz: szellemileg) van a tudat számára és a fogalom közvetlenül egységben marad külső jelenségével, az eszme nemcsak igaz, hanem szép is. A szép ezáltal mint az eszmének érzéki látszata a határozza meg magát. Mert az érzéki és az objectivitás egyáltalában a szépségben semmi önállóságot sem őriz meg magában, hanem felhagyott a lét közvetlenségével, mivel csak mint a fogalom léte és objectivitása s mint olyan realitás van tételezve, mely a fogalmat egységben objectivitásával, ezen objectiv létében magában (t. i. a plasmában alakult idegcentrumban magában) állítja elő s így csak mint a fogalom látszata érvényes.« Nem az egész idegcentrum maga ugyanis

ő az ő fogalmi, tehát végtelen sorozatban rezgő plasma-rétegével, hanem igenis az idegcentrum (tehát a fogalom maga) e gy benne előfordulható rezgés-minőségben. Igazolttá lesz itt azonban mostmár az is, miért neveztük el a szépet képzeleti érzet-tevékenységnek. Hiszen a szépnak, mint idegcentrum rezgésnek, szükségkép szakítania kellett az emlékezet egyedi alakulataival és oly változatos, s e változatosságában egész idegcentrumra szétterjedő alak-csoportozathoz hatolnia elő, a minő csakis a képzeleti tevékenységben alakulható és képzelhető.

Világosságá terül el itt egyszersmind a fölött is, mely értelem rejlik Hegelnek e másik nyilatkozatában is: »Ezért nem lehetséges mármost még az értelem számára sem, hogy a szépséget felfogja, mivel az értelem a helyett, hogy a m a z e g y s é g h e z hatolna elő, mindég csak az egység különbségeit tartja meg szilárdan, ö n á l l ó szétválasztásban, a mennyiben ugyanis a r e á l i t á s valami egészen más, mint az i d e á l i t á s, az é r z é k i teljesen más, mint a f o g a l o m, az o b j e c t u m viszont, mint a s u b j e c t u m és ilyen ellentéteknek nem volna szabad egyesülniök. Így az értelem mindég a végesben, egyoldalúban és nemigazban állapodik meg.« Az objectív lét ugyanis, mint egyedi, egyes ismeret, csakis véges, egyoldalú és nemigaz lehet; míg viszont a fogalom vele szemben végtelen, ellentét nélküli és örökké igaz. Csudálni való-e mostmár, hogy Hegelből indultunk ki, Hegelből, a kit, miután gondolatait alapjaiban megvilágítottuk, abstract álláspontja daczára is csak bámolni tudunk!?

Igy lehet a szép e g y e t e m e s, v é g t e l e n, s z a b a d. Egyetemes, mivel mint önálló dolog, melyhez csak pusztán alkalmazkodnunk kellene, melyet önálló létében egyszerűen felfognunk lehetne, a véges értelmiség számára, az egyszerű ismereti felfogásra nézve nem létezik. Felhagyott a küzdő lét közvetett egységével, mert ő maga végtelen, s mint ilyen végtelen érzet-tevékenységében, a plasma roppant bonyolultságában találja meg magán — és maga számára — való létét, elkülönödését. S mint ilyen természetesen szabad is. Mert ha a logikai törvényeken a plasma idegszálainak szervesen összefüggő, a mindenség összjelenségei szerint évezredekken át kialakult rezgés-összefüggéseit érthetjük, akkor a szabadság nem más, mint

ezen rezgés-összefüggéseknek összetevékenysége. Már pedig a képzeleti érzet-tevékenység, mint szép, csakugyan a rezgés-összefüggések öntevékenységében jelentkezik, azaz ő a valóban szabad. Így azonban egyszersmind ő n á l l ó, f ü g g e t l e n i s. A társulás, vonatkozás és hasonlóság alaplómódzatai szerint tevékenységre ébresztve betölti az egész tudatot s magába beolvasztja az összes más érzék-tevékenységeket. »Mivel az aesthetikai érzet« — mondja Wundt — »minden más érzetet magába zár, egész lelki életünket megragadja.« S csakis innen eredhet é n ü n k n e k az a végtelen, ideális, földöntúli, isteni megnyugvása, melyben semmiféle egyedi képzet vagy érzet, — hiszen ő maga az egyetemes, mely az ilyen egyedit szükségképpen elmosza végtelenségében — semmiféle véges cél vagy szándék fel nem tűnik, elő nem tolakodik. A szép ugyanis az akarat végességére nézve sem létezik. A véges akaratnak közvetetlen céljával, melyet a véges külső létben, mint olyant, megvalósíthatna, nem szolgál. E szerint a művészeteknek közvetetlen célja, tárgya, feladata nem lehet. Hiszen ő mint egyetemes és végtelen egyszersmind csakis önmagának a célja.

Éppen így lehetséges azután az is, hogy maga az egyedi érzéki tény-szemlélet, mely egyetemes vonatkozásaival a szépet felébreszti, korlátolt tartalma daczára is, egyetemes, végtelen, szabad, s magát a fogalmat valósítja meg s ezáltal egyedi, subjectiv, érzéki tény-szemléletben m a g a a z e s z m e. Nemkülönben így válik lehetővé az is, hogy a szép egyedi, érzéki tény-szemléletét nem pusztán a maga e g y e d i subjectivitásában tekintjük, hanem egyuttal e g y e t e m e s objectivitásban, azaz mint olyan tárgyat, mely s u b j e c t i v i t á s á b a n egyuttal o b j e c t i v i t á s i s, a melynek subjectiv fogalma tehát objectivitásán belül van s ezáltal n e m s z a b a d végességét s z a b a d végtelenséggé változtatja s magát az eszmének és igazságának ellentét nélküli, örökké zavartalan birodalmába emelte fel.

Így bizonyíthatók tehát aesthetikai álláspontunkról a szépek beltapasztalati jelenségében ismert ö s s z e s sajátosságai. Az egyetemes képzeleti szabad tevékenységből már csak e g y lépés vezet a széphez, az egyetemes képzeleti szabad érzet-tevékenységhez az egész idegcentrumon elterjedő, ugyanazon minőségű plasma-réteg belfeszítésében. Világosság terül itt el nem-

csak a szép érzéki alapjai fölött, hanem maga álláspontunk fölött is. Csakis innen emelkedhetünk fel ugyanis az emberi szellem legtágasabb birodalma, a szép birodalma fölé, a honnan a szellem országainak nem csupán egyes vidékeit, hanem egy földön túl ható tekintettel hatalmának egész világát áttekinthetjük.

S ezzel befejeztük értekezésünk második kérdésének (mi tehát a szép, ha megfejtése valóban konkrét alapon hajtható végre?) tárgyalását. Vázoltuk a szépnek, mint képzeleti érzet-tevékenységnek évezredes fejlődését s megvizsgáltuk röviden beltapasztalati jelenségét egyetemes, végtelen, szabad bonyolultságában s végre kimutattuk főbb vonásokban subjectiv és objectiv létének momentumait. Mostmár áttérhetünk értekezésünk harmadik kérdésére: vajjon megvilágíthatók-e teljesen konkrét felfogásunkkal a mult aesthetikájának egymást megsemmisítő eredményei? Mert annyi tény, hogy a mult aesthetikája az egymást leromboló meghatározások gyűjteményét foglalja össze történetében. A szép végtelenül téres birodalmában bejárták az egyedi tény-szemlélet sajátosságainak és viszonyainak minden országát az egyszerű kigyóvonaltól kezdve a látható tökélyen keresztül fel egészen a dolgok lényegének sphinxéig s a gondolkodási tevékenység eszméjéig — s tökéletesen ugyanazon szerencsével, mivel, mint láttuk, az érzetet pusztá, subjectiv, illusorius jelenségnek tartva az egyedi tény-szemlélethez fordultak. S álláspontunk, bár tőlük oly messzeeső talajon áll, egyáltalában nem tagadja, s nem semmisíti meg őket, sőt ellenkezőleg őket erősíti, a mennyiben közös alapjukat megvilágítja s egyesíti, a mennyiben egymástól harczaikban tökéletesen kibékíti. S ebben rejlik valódiságának egyik legfőbb bizonyítéka.

A mult aesthetikusait a képzeleti érzet-tevékenységnek subjectiv, pusztá, illusorius volta gátolá meg abban, hogy az aesthetikát tudományos alapra fektessék. Voltak még pedig aesthetikusok, a kik azt állították, »hogy az aesthetikának rendszere el nem képzelhető, sőt hogy az aesthetika rendszeresen még nem is kezelhető« (Umbreit), a kik tehát kétségbe vonták, hogy az aesthetika tudomány. A manap oly használatos »a szép nagyon subjectiv valami«, kifejezésre pedig már nem is kellene utalnom.

A multa igazuk lehetett, a jövőre teljességgel nincs. Mi, a kik a szépet beltapasztalati jelenségében szemléltük s meggyőződünk arról, hogy az ő végtelenül bonyolult subjectiv jelensége az ő létének egyetemes, végtelen szabad objectivitása is egyszersmind, ezzel szemben határozottan állítjuk, hogy a szép beljelenségében a legobjectivebb tény és valóság. Ennélfogva a pusztá »nagyon subjectiv valami« kifejezést csakis az egyetemes képzeleti érzet-tevékenység megindításának különböző idő-minimumára — mely a különböző subjectumok szerint csakugyan nagyon subjectiv — fordítjuk vissza. S ennélfogva csakis mi mondhatjuk okadatoltan Taine szavait: »a mi aesthetikánk modern s abban különbözik az antiktól, hogy . . . nem erőszakol reánk szabványokat . . . sem el nem ítél, sem meg nem bocsát; csak meghatároz és magyaráz. Nem szól így önközhöz: »Ne becsüld a hollandi művészetet, mert durva; gyönyörködjél csak az olaszban . . . ne becsüld a goth művészetet, mert beteges s csak a görög bírja tetszésedet.« Mindenkinék szabadságot ad, hogy saját vonzalmát követhesse, előnyt adjon annak, mely természetével rokonabb s azt tanulmányozza különös gonddal, mely saját szelleme fejlődésének legjobban megfelel« — mondom csakis mi mondhatjuk okadatoltan s azon egy alapról kiindulva, mi, a kik szerint ez a vonzalom nem más, mint az egyetemes képzeleti érzet-tevékenység szabad működésének beltapasztalati jelensége; e természet a képzeleti érzet-tevékenység felébredésének subjectiv különbözősége s e szellemi fejlődés az egyetemes képzeleti tevékenység szabad kialakulata. Csakis mi karolhatunk fel »egyenlő szeretettel minden műalakot, minden iskolát, még azokat is, melyek a legnagyobb ellentétben látszanak állani«, a kik őket kibékíteni is feladatunkká tettük; csakis mi tekinthetjük őket »az emberi szellem megannyi nyilvánulásainak«, a kik a szépnek mind magánvaló, mind maga számára-való létét az ő egyetemes subjectivitásával azonos objectivitásában keressük s a plasma végtelenül bonyolult beltevékenységében, azaz a szellemben bizonyítottuk. Ime álláspontunkról a pozitivizmus aesthetikája.

A fentebbiekből világos tehát, hogy hol kell a szépet a mult aesthetikusainál keresnünk. A pozitivizmus álláspontjához híven mellőzi a rejtvényes és subjectiv szépet. Ő a szépnek

csakis művészetbeli objectiv tényeivel foglalkozik. Ő nála tehát az aesthetika már művészetek philosophiájává lett. De ép így mellőzik a többi philosophiai iskolák aesthetikusai is. S az egyedi tény-szemléletben s a gondolkodási tevékenység abstract schémáiban keresik ők is a szépnek objectiv mibenlétét. A miben tehát mindannyian megegyeznek, a z, hogy a szépet a szép mögött keresik, mivel valamennyien a szép pusztá subjectiv járuléknak tekintik. Kant a gondolkodási tevékenységben állapotott meg. Végeredményében szakított tehát az egyedi érzéki tény-szemlélettel, mivel az ítélő tehetséget vette a szép egyedüli forrásának. S ez az egyedi tény-szemléletnek gondolkodási tevékenységünkkel megegyező, bizonyos viszonyában keresendő. S ha az egyedi tény-szemlélet momentumait vesszük kiinduló pontul, felfogásunk Kantéval megegyező. Az egyedi tény-szemlélet kapcsolatainak szerintünk is bizonyos szoros összefüggést kell az egyetemes képzeleti tevékenység kapcsolataival mutatniok, vagyis az egyedi tény-szemléletnek fogalmi, e s z m e i alakításnak kell lennie. Kant azonban kategóriái alapján e kettőnek oly viszonyát nevezte szépnek a gondolkodási (ítélő) tevékenységben, mely *a*) érdekek nélkül (qualitás), *b*) általában (quantitas), *c*) meghatározott czél nélkül (relatio), s végre *d*) szükségképpen (modalitas) tetszik. Így persze a szépnek magaszámára való objectiv egyedi létét bizonyos viszonyba helyezte s magánvaló subjectiv létéből élesen elkülönítette. S mi már itt külön válunk tőle. E subjectiv egyetemes létet a szép egyetemes objectiv létévé is tesszük egyszersmind, midőn a szépnek mind magánvaló, mind magaszámára-való jelenségét a plasma fogalmi idegcentrumában határozzuk meg. Annyiban azonban még itt is ugyanazt állítjuk Kanttal, hogy az a Kant meghatározta tetszés csakugyan momentumát alkotja a szépnek. Csakhogy szerintünk ezen érzet-sajátosság alapja ép az egyetemesességben magában keresendő, mely, mint ilyen, szükségkép elmossa magában az egyedit. S ennyiben nem állítunk mást, mint a kriticizmus aesthetikája.

Az idealizmus a szépet az eszmében keresi. Szerinte »a szép az eszme határolt jelenség alakjában.« Nála tehát a szép az egyedi, érzéki tény-szemlélet, mely egyetemes kapcsolatainál fogva mint az eszmének tiszta kifejezése jelentkezik még pedig olyképen,

hogy benne semmi olyas nincs ennél fogva, a mi érzékileg ne jelentkeznék s egyuttal nem jelentkezik érzékileg semmi olyas, a mi az eszmének tiszta kifejezése ne volna. Így azután három momentum különödik el szerinte a szépben: az eszme, az érzéki jelenség s egyuttal tiszta egységük. Szerintünk is három momentum jelensége egyesül a szép beltapasztalati szemléletében: az egyedi, érzéki tény-szemlélet, az egyetemes fogalmi idegcentrumbeli tevékenység s e kettőnek egygyeformára a képzeleti érzet-tevékenységben, mint szépben. S ha az idealizmus a szépet a határolt jelenség alakjában feltűnő eszmében keresi, eszmében keressük mi is, de ez nálunk a fogalmi centrumnak azonos feszítésben feltűnő jelensége, a fogalom maga egyedi objectív jelenségében. Ha mármint az idealizmus szerint a szép lényege tiszta forma, mely nem más, mint az eszmének általános harmoniája a valósággal, de nem általánoságában, hanem tőkéltes jelenségbe lépve ki az egyedi érzékiben, szerintünk a szép az eszme maga egy momentumában, mely maga a valóság az ő egyetemességében s mégis egyedi érzékiségében, végtelenségében s mégis véges elkülönödöttségében, szabadságában s mégis korlátolt tartalmu voltában, a mennyiben az egyedi tény-szemléletben szemléltetik. Viszont természetes dolog az is, hogy, a mennyiben a plasma fogalma idegcentrumainak tevékenységében az »értelmi igaznak s erkölcsi jónak« alapja rejlik, maga a szép sem lehet szerintünk más, mint ennyiben az értelmi igaznak és erkölcsi jónak egyetemes egysége. Korántsem a *abstract* fogalmi meghatározásában azonban, hanem az idegcentrumnak egész rétegében azonosan terjeszkedő tevékenységében, azaz, a fogalmi idegcentrumnak egyedi *concret* tevékenységében. S ennyiben aesthetikánk az idealizmus aesthetikája is egyszersmind.

S ha végre a realizmus aesthetikája a szépet a valódiságban keresi, a valódiságban keressük mi is. Sőt szerintünk e valódiság nem is egyszerű, hanem egyetemes, végtelen, szabad valódiság. S ha a realizmus csak az alak fontosságát hangsúlyozza s azt tartja, hogy az alakban korántsem kell a szépet, mint tartalmat, keressünk: az egyedi tény-szemlélet alaki fontosságát hangsúlyozzuk mi is s azt állítjuk, hogy a szépet, mint ilyent, korántsem lehet az egyedi érzéki tény-szemléletben megtalálnunk. A szépet a

subjectumban keressük tehát mi is, de éppen nem mint pusztá, subjectiv, illusórius »fellelkesülést«, hanem mint a mely egyetemes subjectiv jelenségében bírja egyszersmind objectiv létét is. Formalisták vagyunk tehát mi is, de a mi formalismusunk nem »bornirt formalismus«. Az egyedi tény-szemléletben ugyanis szerintünk is minden ugyan az alak, — hiszen ezen alaknak kell a szépet a képzeleti tevékenység útján felébresztteni — de éppen azért szerintünk az egyedi tény-szemléletnek fogalmi alakításnak kell lennie, vagyis az egyetemes tevékenységét az idegcentrumnak azonos, önmagának megfelelő tevékenységüvé kell változtatnia. S ennnyiben egy kissé mást követelünk, mint a realizmus aesthetikája.

A mennyiben ellentétben állunk azonban minden eddigi aesthetikával, annyiban egyszersmind ugyanazt is állítjuk, a mit ők, csak hogy sokkal kézzelfoghatóbban, mivel álláspontunk a kézzelfogható, egyszerű egyedi concrét tényen épült. Álláspontunkon belül feloszlik mindenkülönbség és ellentét. Majd »Hegel a mesterünk«, majd a »legnagyobb spiritualizmusból egyszerre a legvastagabb materializmusba csapunk át«, mert álláspontunk a mult eredményeit korántsem megsemmisíteni, vagy velök ellentétbe lépve egyszerűen tagadni van hivatva, hanem concrét valóságban önmagába beolvasztani s így önmagában és önmaga által egyuttal megvilágítani.

Zombor.

Dr. Simon J. S.